Писма изъ Рупчоско.

(Пѫтни бѣлѣжки).

От **Недѣлевъ**.

I.

Не бѣше се изминѫло бозна колко врѣме, отъ какъ урисницата ми уриса пръвь пѫть въ живота си да бѫдѫ въ свободна братска България. Първото мое мѣстоназначение се паднѫ въ нѣкакво си неизвѣстно, затулено и скрито тамъ нѣгдѣ си въ подножията на величавия Персенкъ селце, именуемо Орѣхово. Едва ли имаше отъ тогава два мѣсеца, ала за човѣкъ, не чувалъ и не привикнѫлъ единъ своего рода животъ въ такъво мѣсто, тѣ бѣхѫ не години, а вѣкове. Два мѣсеца сѫ шестдесеть денонощия — както виждате съвсѣмъ незначително число — -ала какъвто е животътъ и каквото е само това рупчоско селце въ хубавитѣ Родопи, тѣ бѣхѫ повече отъ достатъчни, за да стопѭтъ по-голѣмата часть отъ нравственнитѣ и физически сили на човѣка, когото сѫдбата и насѫщния хлѣбъ сѫ довели тукъ. Та да сѫ само тѣ, иди-дойди, ами това сѫ цѣли десеть мѣсеци учебна година, какъ се прѣкарватъ тукъ? Та най-послѣ да се свърши и съ толкова, пакъ е цвѣте; ами ако те задържѫтъ двѣ, три и повече години? Боже чувай! Но по-добрѣ е да не си поставя човѣкъ такъва мисъль, защото тогава, о-о-о тогава по-добрѣ да дойде смъртьта, отъ колкото животъ въ подобно мѣсто.

Но по-добрѣ е да не дразнимъ нѣжнитѣ чувства на любезния читатель съ по-широко описванье живота на служителя въ село като Орѣхово, което по едни слѣпи обстоятелства, каквито само у насъ се срѣщатъ, се бѣ удостоило въ едно блаженно врѣме съ поставянье въ него классно училище, едно едничко въ цѣлитѣ Родопи и... но нека края на това остане за другъ пѫть.

Длъжность не ли е, безъ хлѣбъ не може да се живѣе, ще сѣдишъ като вързано куче на купище, ще топишъ гърди и здравье, ще се лишавашъ отъ всичко необходимо да се крѣпи живота, ще търпишъ като постникъ и пустинникъ и току броишъ днитѣ и часоветѣ. Единъ день цѣлъ вѣкъ ти се струва, и вѣкъ грубъ, отвратителенъ, отровенъ. Всрѣдъ всички

тия *спасения души*. всрѣдъ тая дивота и самота тукъ само една едничка искрица утѣха се съзира въ тъмнитѣ жгли на горестното сърдце, едничка сладка надѣждица се стрѣми да подкрѣпи отъ съвършенно отпадванье духа на човѣка: ще се мине годината, говоришъ въ себе си, ще се молишъ да те прѣмѣстжтъ на друго мѣсто и избавжтъ отъ тоя адъ, и минжлото минжло вече, *билоло*, както казватъ по тѣзи мѣста.

Безцѣнна надежда! Колко си ти благодатна и животворна, ала и колко човѣшки сърдца на прахъ обрѫщашъ!

*
* *

Началото на мѣсецъ ноемврий бѣше. Азъ имахъ разрѣшенъ десетдневенъ отпускъ и мислѣхъ да посъвземж силитѣ си кждѣ Пловдивъ и Станимака, най-близкитѣ на Рупчосъ градове. Но само това не бѣше. Зимата бѣ стжпила вече на прага и ако ѝврѣме не си приготви човѣкъ отъ малко-малко поне едно друго за прѣкарваньето ѝ въ Орѣхово, гдѣто и лещата мжчно се намѣрва, то би значило, че е рѣшилъ да не живѣе вече на тоя свѣтъ.

Тъкмо тоя день, когато се готвѣхъ за пжть, селската поща ми донесе едно писмо отъ единъ почтенъ мой приятель, учитель въ една отъ провинциялнитѣ наши гимназии, въ което писмо желаеше да му доставж нѣкои свѣдения за *громоветѣ*, какви прѣдания и повѣрия има за тѣхъ между Родопското население. Право да си кажж, и моя скромность до тогава смѣеше да мисли себе си за единъ отъ най-послѣднитѣ любители на безцѣнното народно творчество, доста отдавна обичахъ да се вслушвамъ и надничамъ къмъ тоя въ народътъ ни неизбродимъ океанъ отъ творения умственни, възрѣния, вѣрвания, ала не ми бѣ теквало на умъ и за громоветѣ. Поразшътахъ изъ скромнитѣ си записки, дано ненадѣйно налучж нѣщо по това нѣкога забѣлѣзано, ала напразно. Тогава азъ почувствовахъ, колко е широко полето на фолклориститѣ, и самъ натяквахъ на себе си. Слѣдъ двѣ-три минутно мисленье азъ се отклонихъ отъ първото си пжтуванье и си отрѣдихъ друга программа: за два три-дни да посѣтж нѣкое и друго отъ по-близкитѣ села и остатъка отъ отпуска си да употрѣбж за почивка.

Намислено и свършено.

Стегнжхъ се за пжть, наехъ си единъ ужъ пробранъ орѣховски конь, а той безъ стрѣмена и юзда, съ скъсани вжжа

и пращови, кирливъ, оплесканъ—цѣлъ отпечатъкъ на тукашна култура. На другия день ранично по изгрѣвъ слънце азъ излѣвохъ отъ Орѣхово. Программата ми бѣше да посѣтѭ Хвойна, Павелско, да наминѫ и до Чепеларе и отъ тамъ обратно пакъ въ Орѣхово.

За щастие се случи и врѣмето да бѫде тихо и ясно отъ цѣла седмица насамъ. Настѫпило бѣ *женското лѣто*, както казватъ тѫдѣва, лѣто, прѣзъ което сиромаситѣ бързатъ да си приготвѭтъ зимовище, а бѣднитѣ вдовици да нанесѫтъ дърва на гърба си за прѣкарванье лютитѣ зимни студове. Отъ Орѣхово до Хвойна пѫтьтъ е селски, каквито сѫ всички по насъ междуселски пѫтища, особенно въ планинскитѣ мѣста: тѣсни пѫтечки, каменисти, криви, кални, стръмни, гдѣто очитѣ трѣбва да затворишъ при минаванье, за да не падашъ въ ужасъ прѣдъ бездкитѣ. Невѣжеството на нашия селянинъ се изпрѣчва прѣдъ наблюдателя на всѣка стѫпка. У насъ, въ Родопитѣ, това се най-много забѣлѣзва въ българскитѣ села, между които на първо мѣсто въ това отношение стоѭтъ рупскитѣ села въ Родопската околия. Волове, конье, мулета, често пѫти и хора падатъ изъ такива стръмни и крайно опасни пѫтища и пакъ никой не иска и да знае за тѣхното поправянье. Тукашний селянинъ ще празднува и най-нищожний праздникъ, ще чува дюкянътъ цѣлъ день, или ще дреме на пѫтя празденъ, ала не ще да вземе мотиката и лопатата да поправи и почисти нѣкое лошо мѣсто на нѣкой пѫть, макаръ той да е и при самия прагъ на кѫщата му. Тѣзи пъкъ, които стоѭтъ на чело на селото, каквото кметове, учители, свѣщенници, и на които се пада първий длъгъ за вземанье инициятива за повежданье наший селянинъ въ правия пѫть, за жалость, повето отъ тѣхъ иматъ и сѫ заняти съ съвсѣмъ опърничави работи; тѣ трѣбва да бистрѭтъ политика, партизанство, клюки и вражди едни къмъ други.

Орѣховский пѫть върви по ущельето на Орѣховската рѣкичка, която събира водитѣ си отъ северниотѣ подножия на Персенкъ, источнитѣ на в. Пилафъ-тепе и южнитѣ на в. Мѫдъръ — и тритѣ върхове сѫ единъ срѣщу другъ отъ бѝлото Кара-балканъ. Орѣховската рѣкичка подъ селцето Малево, което лежи $^1/_2$ часъ въ западна посока отъ Хвойна, се събира съ друга такъва, а и двѣтѣ заедно се втичѫтъ при с. Хвойна въ Чепеларската рѣка, като лѣвъ неинъ притокъ. Като се

излѣзе отъ една тѣсна и канариста клисура, въ дъното на която сѫ натъкнѫти като една връзъ друга орѣховскитѣ кѫщи. минува се прѣзъ нивитѣ имъ и на единъ километръ далече отъ селото пѫтьтъ се спуща въ самата долина и слѣди лѣвия брѣгъ на рѣкичката чакъ до Хвойна. Долинката е тѣсна, сгащена и отъ двѣтѣ си страни съ не много стръмни, ала доста височки, проточени къмъ Чепеларската рѣка склона, идещи единия — дѣсния — отъ Персенкъ, а другия—лѣвия — отъ Мѫдъръ. Само като се наближи Хвойна, долинката се растваря и расширочава въ по-широкъ видъ, за да се съедини съ така наричаната котловинка—*ропката*, въ срѣдното течение на Чепеларската рѣка. Първий склонъ, понеже е съ сѣверната си часть обърнѫтъ къмъ долинката, е цѣлъ цѣлиничъкъ обраснѫлъ съ кѫсове горички и лѣщакъ отъ горѣ до долѣ и много на рѣдко има голо мѣсто, обърнѫто на работна земя. Вторня пъкъ склонъ е, наопаки, голъ и синесто-каменистъ, каквито сѫ и всички мѣста въ тия планини, които иматъ обърнѫто къмъ югъ лице. Кѫдѣто и да бѫдѫте въ Родопитѣ, на всѣкждѣ ще срѣщнете оцѣлѣли гори само въ мѣстата, обърнѫти къмъ сѣверъ; а тия, що гледатъ къмъ югъ и югоистокъ, сѫ голи, безлѣсни, обърнѫти въ работна земя, ала повечето вече отъ тѣхъ сѫ изтощени, каменисти, озѫбени отъ поронтѣ и не годни вече за нищо. Това е твърдѣ обяснително защо: обърнѫтитѣ къмъ сѣверъ мѣста сѫ изложени на сѣверния студенъ вѣтъръ, закрити отъ слънцето, държѫтъ повече снѣгъ и слана, слѣдователно, и не сгодни за работенье и сѣенье. Съ присойкитѣ не е така.

Изкачишъ се на нѣкой връхъ или нѣкое бѝло, което има направление отъ западъ къмъ истокъ, и прѣдъ очитѣ ти се изпрѣчи чудновата картина: южната страна на бѝлото грозно гола, нѣкждѣ безъ сѣнка отъ дръвце, а севѣрната наопаки, покрита съ красива гора. Нѣма какво: такива сѫ социалнитѣ условия на Родопитѣ, такъвъ е поминъкътъ на тѣхното население, такова е и неговото културно становище за сега. Гдѣто и да си по тия мѣста, на всѣкждѣ гледашъ бѣлѣзи на единъ и сѫщъ взглядъ къмъ живота; днесь да се помине, па утрѣ що ще да става. Това най-много бие въ очи въ севѣрнитѣ склонове на Родопитѣ; въ срѣднитѣ и южнитѣ имъ части има много исключения отъ това.

Златосяйнитѣ слънчеви зари току-що си пробиватъ пѫть

къмъ самото корито на рѣчката, когато и ние слѣзвахми надолѣ. Отъ тукъ нататъкъ пжтьтъ вече нѣма да се изкачва ту нагорѣ, да слазя надолѣ и така нататъкъ, а върви по прѣко и равно чакъ до Хвойна. Отъ лѣва страна рѣката въ една стръмнина на височина около 50 метра отъ матката на рѣката, се съглеждатъ зимѣ и есень изпарения на топли и сѣрни пари. Излазятъ отъ едни пукнатини въ камънацитѣ, безъ да се съглежда вода наоколо нѣкждѣ. Ако надникне човѣкъ къмъ пукнатинитѣ, обхваща го една топлина и сѣрна миризма. Твърдѣ е възможно на не голѣма дълбочина въ нѣдрата на тая клисура да има топла минерална вода. За забѣлѣзване е, че Нарѣченскитѣ бани и това мѣсто лѣжжтъ на единъ и сжщъ склонъ, който дѣли двѣтѣ рѣки: Чепеларската и Вжча.

Отъ срѣщната страна, дѣсний брѣгъ на рѣкичката, има една млада букова горичка, въ долнитѣ ѝ части съ стари и едри букови дървета, която гора съ шуртението на рѣката, тѣснотата на долината и каменния брѣгъ отсамъ е една прѣлесть, каквито не сж рѣдки въ планинитѣ и каквито пазжтъ своята очарователность прѣзъ всичкитѣ врѣмена на годината. Азъ се бѣхъ захласнжлъ въ приятната гледка на тая хубава картинка, когато моя кираджия, единъ сиромахъ орѣховчанинъ, прѣкъснж мълчанието между двама ни съ тия думи

— Видишъ ли я, даскале, за петь лева е купена тая гора.

— Какъ е възможно да се купи такава гора за петь лева, попитахъ азъ зачуденъ. Тукъ има едно дърво да струва петь лева, а не цѣла гора, макарь и да не е кой-знай колко голѣма. Това трѣбва да не е истина.

— Тебе може да е лъжа, ала мене и на цѣло село е истина. Дѣдо попъ я купи отъ едни наши турци, когато да си отиватъ въ Анадолъ.

Азъ не можехъ да повѣрвамъ току-тъй думитѣ на моя другарь още повече и по тия причини, че почнж да ми се оплаква, какво него не пратили съ другитѣ му съселяни да проси милостиня за черквата, та да си спечели нѣкоя пара, за да си купи и той нѣкоя помашка нива, когато всичкитѣ други ходили по нѣколко пжти и можли да си купжтъ по два и три *темеля* (всичкия имотъ недвижимъ на едно семейство) и други такива. Отпослѣ азъ питахъ и самъ дѣда попа, който си изповѣда, че наистина за петь лева я купилъ.

— Ние бѣхми приятели съ тоя турчинъ, каза дѣдо попъ, та по нѣкои причини ми подари тая гора, ала азъ не искахъ подаръци, та му дадохъ петь лева за нея.

Отпослѣ азъ научихъ още много работи отъ потайноститѣ на тоя болнавъ въпросъ у насъ: помашкото постоянно изселванье отъ България и причинитѣ за това. Но по тоя въпросъ се писа на друго мѣсто, па, може би, ще има да се пише и за напрѣдъ.

*
* *

Рѣката лѫкати помежду малки ливади, всрѣдъ една алея отъ нарочно посадени по двата ѝ брѣга върби, които сѫ найсигурнитѣ укротители на сега слабата и доста тиха рѣкичка, която въ силни порои обича да изкача отъ пѫтя си и да се шегува съ потьта на планинския житель.

Лѣщакътъ и буковитѣ дървета бѣхѫ вече оголѣли. Тукъ-тамъ само се съзираше по тѣхъ нѣкое останѫло пожълтѣло листче, знакъ на прѣкарало вече животъ, чийто, край чака само едно тихо полъхванье на есенния вѣтрецъ. Само боровetѣ се ширѣхѫ гордо съ своята неизмѣнна и вѣчно зелена прѣмѣна, която не се стреска ни отъ вѣтъра, ни отъ снѣга, ни отъ студа. Есеньта бѣше дошла съ всичкитѣ си признаци, освѣнъ най-главния: дъждътъ и мъглата. Прѣлетнитѣ птици ги нѣмаше вече; останѫли бѣхѫ само тия, които не се плашѫтъ отъ суровата зима въ планинитѣ, а тѣхното число и видове сѫ доста малки и еднообразни зимѣ по тия мѣста, както сѫ рѣдки и всички храбреци. Само дрозенитѣ, косоветѣ и врабцитѣ най-много се виждатъ, а заедно съ тѣхъ сегизъ-тогизъ се мѣркатъ и жълтункитѣ, кадънкитѣ, стиглецътъ и кълвачитѣ. Слънцето слабо отпращаше утрѣннитѣ си зори, които току-що бѣхѫ обгърнѫли долинката. Трѣвата въ одавна покоснитѣ ливади изглеждаше като нѣкое златисто платно, силно прилепнѫто о земята. Ако и есень, ала косоветѣ подсвиркваxѫ съ своитѣ крѣсливи и енергични гласове, които едничкиi тѣ нарушавахѫ тишината прѣзъ хубавата есенна сутринь.

Слѣдъ единъ и половина часъ съживително пѫтуванье, азъ бѣхъ вече въ селото Хвойна.